

УДК 111.85:821.14'02-2

Зоріна О.С.

ПАЙДЕЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВА МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЧЕРЕЗ ЗМІ*Зорина А.С. Пайдейя как перспектива морально-эстетического воспитания через СМИ*

Статья посвящена теоретическому осмыслению развития пайдейи — наиболее значимого феномена культурно-эстетического воспитания, возникшего в Древней Греции, с различными вариациями, дополнениями, оптимизацией дошедшего до наших дней.

Ключевые слова: пайдейя, эстетическое воспитание, духовность, калокагатия, арете, даймун, античный мир, классика, постиндустриальное общество

Зоріна О.С. Пайдея як перспектива морально-естетичного виховання через ЗМІ

У статті здійснено теоретичне осмислення розвитку пайдеї як одного з найбільш вагомих чинників естетичного й етичного виховання, що народився в результаті цивілізаційного поступу. Теоретичний матеріал був трансформований у дослідження сучасного стану пайдеї, визначено її вплив на становлення громадянського суспільства.

Ключові слова: пайдея, естетичне виховання, духовність, калокагатія, арете, даймун, держава-поліс, класика, постіндустріальне суспільство

Zorina A.S. Paideia as the prospect is moral - aesthetic of education through mass-media

The article is devoted to theoretical comprehension of development of paideia — to the most meaningful phenomenon of aesthetically cultural education, that arose in the Ancient Greece and with different variations, additions, optimization reached to our days.

Key words: paideia, aestheticism, spirituality, relation to world, life position, antic world, classics, postindustrial society

Актуальність теми полягає в тому незаперечному факті, що пайдея - універсальна наука про виховання особистості зародилася в мікенській культурі, знайшовши своє найбільш повне втілення в давньогрецькій цивілізації після Марафону і Саламіну.

Про її надзвичайну актуальність для людства свідчить той факт, що останню у другому тисячолітті Всесвітню конференцію філософів у Бостоні (США) було присвячено саме пайдеї як універсальній етико-естетичній системі виховання індивіда.

Ступінь наукової розробки. Ідеєю пайдеї переймалися філософи, історики культури впродовж всієї історії розвитку цивілізації. Найбільш повна монографія з проблеми вийшла в 30-х роках минулого століття і належала перу Вернера Йегера. Серед російських дослідників слід відмітити праці Т. Васильєвої, Д. Горана. Методологію питання розроблено в працях українських дослідників Л. Левчук і В. Панченко. Ідеям виховання мас через засоби масової інформації присвятив свої праці журналістикознавець В. Різун.

Наукова новизна. Автор наукової статті мала на меті екстраполювати ідеї пайдеї як цілісної системи стико-естетичного виховання на наш час, виходячи з реалій повсякденних запитів українського суспільства, прагнучи якомога повніше використати друковані ЗМІ у вирішенні цієї проблеми.

До певної міри пайдея - ідеал, але до ідеалу слід прагнути. Маючи на меті популяризацію ідеї пайдеї серед громадян України через друковані та електронні ЗМІ, автор публікації розглядає деякі актуальні моменти розвитку пайдеї для того, щоб ознайомити колег-науковців зі спеціальним курсом, який незабаром буде представлено в Інституті масової комунікації Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Падіння Афін в результаті тридцятирічної війни знаменувало собою загальний занепад аттичної демократії. Ось як характеризує цей період відомий історик-антикознавець В. Бузескул, автор найвідомішої монографії з історії Давньої Греції, написаної на межі XIX-XX століть. Демократія була відновлена в Афінах, але вони після кривавої війни і тиранії Тридцяти представляли вбогу картину. Число громадян зменшилося на третину... країна була розорена; землеробство, промисловість, торгівля в занепаді... Більшість громадян із колись багатих сімей страшенно збідніли [3, с.394].

Певним чином, основною для подібної характеристики загального, в тому числі духовного, зuboжіння для багатьох істориків послужила «Надмогильна промова» Перікла, написана Фукидідом після завершення Тридцятирічної - власне громадянської війни. Ця промова, сповнена скорботою і жалем за часами духовного і матеріального добробуту, є водночас пророчою з точки зору розуміння величезного значення писемної культури і традиції пайдеї, яка стала настільки органічною для життя суспільства, що її не змогли змінити жадливі військові перегони. А саме, на думку Фукидіда, навіть найстабільніша, за суб'єктивними ознаками, влада об'єктивно має тимчасовий характер, лише духовність вічна. Таким вічним духовним фактором для греків була пайдея, яка згодом дала можливість об'єднання Греції вже на принципово нових заходах, з новими гаслами, проте із старим, добре знайомим принципом внутрішнього єднання пайдеї, що базувалася як на засадах гармонійного

виховання, так і на культивуванні почуття патріотизму. «Греки зуміли зберегти віру у вічні цінності цього світу і своє оптимістичне світосприйняття, яке дозволяло їм вірити, що вони здатні швидко створити у себе найкраще життя і найкращу державу» [5].

Духовне життя Афін епохи Перікла і, багато в чому, драматичні твори Есхіла, Софокла і Евріпіда, які стали яскравим зразком для наслідування наступними генераціями, послужили тим моральним підмурком, на якому було відбудоване демократичне співтовариство з усіма його характерними рисами. Становленню цього фактично оновленого грецького суспільства сприяв швидкий розвиток нових софістичних теорій виховання, ораторського мистецтва і літератури. Прагнення до виховання стало не тільки всенародною турботою; оптимізація всієї системи виховання здавалася єдиним можливим виходом із ситуації морального занепаду, до якого призвела братовбивча війна, що тривала більше тридцяти років. Тому аналіз цього періоду розвитку ідеї калогативного виховання і її реалізації в пайдеї є надзвичайно важливим для молодих демократів будь-яких часів. Адже багато в чому загальна зневіра, занедбання моральних чеснот внаслідок війни або довготривалого панування тоталітарних режимів, які фактично розв'язали війну проти власного населення, багато в чому схожі на різних етапах цивілізаційного поступу. Швидкий розвиток масової інформації лише прискорює цей процес, максимально виявляючи, подекуди доводячи до абсурду негативні моменти збанкрутілих моральних вчень. Тож один з варіантів виходу із моральної кризи, безперечно, вказує історія давньогрецької цивілізації. І, зокрема, продовження активного розвитку виховної системи за історичних умов, коли державна влада похитнулася, а суспільна свідомість зазнала страшних втрат у результаті довготривалих війн, епідемій, геноциду проти власних громадян. Феномен грецької цивілізації, власне, і полягає в абсолютно незбагненній ситуації, коли не окремих індивідів, а цілий народ раптово морально відроджується, знайшовши в собі сили для нового духовного розвитку. Останній полягає в тому, що фактично наступне, четверте століття до н.е. стало епохою усвідомлення й аналізу кризи колись зразкового демократичного ладу; пошуку шляхів подолання кризи, які стали класичним зразком для наслідування у наступні епохи.

Для сучасника особливо актуальним у цій моральній боротьбі є протиставлення двох систем виховання: демократичної - Афінської і фактично військово-репресивної системи підготовки громадян, яку яскраво презентувала світові Спарта. Перемога Спарти над Афінами під час Тридцятирічної війни була перемогою військовою, не підкріпленою відповідними заходами, що могли стимулювати дальший розвиток обох: держави-завойовника і держави-поневоленої. Перемога Спарти - перемога консервативних і олігархічних сил. Спарта у рідній освіті і розумового розвитку відстала від багатьох інших грецьких общин, була менш культурною, ніж більшість грецьких держав, які вона підкорила [3, с.395].

Однак фізична присутність сильного суперника жодним чином не пригнічувала філософські пошуки в Афінах і, як не дивно, стимулювала новаторські тенденції в духовному вихованні. Відбувся процес, характерний для всіх наступних часів, в тому числі - окупації Римом Греції, в результаті якої грецьке мистецтво буквально здійснило експансію в Римську державу, перемігши суперника не на війні, але в стані примирення. В духовному житті Давньої Греції періоду після Тридцятирічної, так званої Пелопоннеської, війни і тимчасової окупації Спартою з'явився ряд ідей, які важливо враховувати при подальшому розгляді системи виховання - пайдеї. Ідеї демократичного, характерного для Афінської держави виховання часто поступалися місцем вульгарному копіюванню ідей суто військового виховання в спартанському дусі. Розвиток знання і думки щодо раціональності монархічного правління колись демократичним суспільством.

Проте пайдея виявилася сильнішою за подібні проекти, і одним із свідчень цього є той факт, що громадяни Афін потребували «регулярного повторення п'єс майстрів минулого століття, їх вивчення стає тепер необхідною частиною освіти» [5, с.9]. Вчені того часу не втрачають інтересу до спроб знайти загальні закономірності розвитку світу. Загальною темою філософських диспутів було і лишається ставлення до пайдеї. Проте виникає інша загроза. Подекуди зі зростанням числа споживачів духовної продукції вона сама по собі перестає бути засобом формування високих моральних якостей, набуваючи суто розважальної функції. Заклики та ідеали, що колись привертати увагу масової свідомості, продовжують декларувати на якісно новому рівні, однак вони здатні привернути увагу лише на мить. Платон як учасник і свідок цього процесу декларував свої ідеї у «Державі», як один із шляхів виходу із своєрідної моральної пастки, вважаючи, що ідеалу можна досягти політичними методами. «Платон спрямував свої зусилля в першу чергу на виховання правителів і керівників народу і тільки згодом звернувся до запитання, яким чином ці правителі мають домогтися єдності серед громадян» [5, с.11]. Характерні риси історичного періоду, що припадають на творчість Платона, висвітлив російський філософ ХХ сторіччя Сергій Трубецькой у ґрунтовній монографії, присвяченій добі софізму: «Політичне життя міст з їх безтурботністю і постійними заколотами не було гарною школою моралі. Публічність життя погано позначалася на домашньому побуті і породила найогидніші форми розпусти. Загострення міжусобиць, спричинене боротьбою партій, привчило всіх до нерозбірливості у засобах досягнення мети. Найцінніші моральні поняття були скомпрометовані і втратили попередній зміст» [6, с.405]. Певною мірою подібна

характеристика суспільства відповідає стану суспільної моралі в будь-якому суспільстві, що звільнилося від диктату хибної ідеології, коли загальнолюдська мораль підмінялася ціннісною орієнтацією на мораль одного з класів суспільства. Шляхи і методи виходу із кризи вказали античні філософи, історики, які своєю творчістю, інваріативністю шляхів пошуку істини показали вихід із становища, що склалося. Філософія, наука і риторика, яка постійно знаходилася з ними у ворожнечі, зрештою виявилися тими носіями, які передали духовний спадок греків іншим народам - як сучасним, так і більш пізнім [5, с. 1].

Як відомо, процес найбільш активного формування пайдеї прийшовся на IV-V ст. до н.е. Базовою говіркою для давньогрецької мови служила місцевість під назвою Іонія (за аналогією, як на Україні літературна мова склалася на основі полтавсько-чернігівських діалектів). Саме на іонійській, тобто власне державній мові, було написано більшість медичних трактатів, що дійшли до наших днів. Сам Гіппократ походив з острова Кос, де населення було переважно дорійським, і його твори написані іонійською мовою. Разом з медичними трактатами основний масив творів, в яких тією чи іншою мірою йдеться про проблеми калокагативного виховання, мають загальний мовний, а отже, і понятійний апарат. Тому лише, на відміну від інших цивілізацій, грецька медицина, пройшовши школу своїх філософських попередників, які встановили загальні закони природи, виявилася в силі створити теоретичну систему, яка стала основою подальших наукових досліджень. Греки особливо підкреслювали і виділяли соціальну роль лікаря, взірцем для них був, за свідченнями Аристотеля, Гіппократ: «Так, Гіппократа можна вважати навіть більше, ніж лікарем» [1, с. 15]. Дещо з категоріального апарату давньогрецької медицини - «гармонія», приміром, перейшла до філософських категорій. Саме у Гіппократа спостерігаємо тісний взаємозв'язок медичних уявлень з загальними поглядами на процеси, що відбуваються у природі. Відома "Клятва Гіппократа" тісно пов'язана з етичними концепціями медиків Давньої Греції, найбільш зримо це виявляється в моральній догмі урочистої обіцянки зберігати своє вчення і певну інформацію стосовно хворого в таємниці. Спеціалізація, що закономірно розвивалася із розвитком науки, не лише поглиблювала суто професійні знання давніх греків, але й розширювала категоріальний апарат медичної етики. Як і скрізь: у літературі, філософії - основою медичної етики була наука про виховання в широкому і найбільш оптимальному розумінні цього слова - виховання калокагативне.

За свідченнями дослідника платонівського корпусу Т. Васильєвої: «Образ творця світобудови, що вінчає платонівську філософію першою і останньою причиною всього суцього, носить ім'я "деміурга"...» [4, с. 11]. Деміургами в розумінні пересічного грека стали медики, які вирішили за прикладом софістів пропагувати свої знання, виступаючи з публічними лекціями перед громадянами. Звісно викликавши цим непересічний інтерес до своєї діяльності, медики були змушені у публічних виступах демонструвати як зразки риторики, так і яскраві приклади, запозичені з досвіду суто виховної роботи по формуванню фізично досконалої людини. У «Бенкеті» Платона лікар Ериксімах виголошує промову після закінчення вечірки про природу Ероса з точки зору медицини і природо-натурфілософії. Причини окремих хвороб аналізували лікарі, причини пандемій робили спробу дослідити історики. Так само Фулідід у своїй «Історії» намагався виявити причини нищівної епідемії чуми, яка на початку Пелопоннеської війни вразила Афіни і вбила Перікла. Терміни, що згадуються в його книзі, дають можливість зробити висновок, що він спеціально вивчав літературу з цього питання.

Аристотель починає свій твір «Про частини тварин» словами: «У кожній науці (висока вона чи низька) існує два шляхи до можливого вивчення предмета. Один з них можна назвати науковим пізнанням, інший - освітою (пайдеєю). Тільки освічена людина може судити, правильні чи ні судження людини. Це і відрізняє освічену людину: під освітою ми розуміємо можливості виносити правильне судження» [2, с. 22].

Висновки. Таким чином окресливши головні фактори, що сприяли зародженню та становленню пайдеї, автор сподівається, що спеціальний лекційний курс дасть змогу екстраполювати методи морально-естетичного виховання в їх класичному розумінні на свідомість студентів - майбутніх творчих працівників засобів масової інформації.

Джерела та література

1. Аристотель. Собрание сочинений. - М., 1983.-Т. 2.
2. Бердяев Н. А. Самопознание. - М., 1991.
3. Бузескул В. П. История афинской демократии. - СПб.: Гуманитарная академия, 2003.
4. Васильева Т. В. Афинская школа философии. - М.: Наука, 1985.
5. Йегер В. Пайдея. Воспитание античного грека. - М.: Греко-латинский кабинет Ю. Шичалина, 2001.
6. Трубецкой С. Н. Метафизика в Древней Греции. - М.: Мысль, 2003.

Поступила до редакції 22.07.2007 р.